

Alicja Raczyńska
(Toruń)

**MEDUZA, OSŁONA I WYŚLANNIK NIEBIOS.
TAJEMNICE PIEŚNI IX „PIEKŁA” DANTEGO
WEDŁUG NADINTERPRETACJI GIULIA LEONIEGO
W POWIEŚCI „I DELITTI DELLA MEDUSA”**

Abstract

Giulio Leoni, a modern Italian writer, is the author of five crime novels inspired by the life and works of Dante Alighieri. He presents Dante as a detective who investigates mysterious crimes of the early 14th-century Florence, Rome and Venice. Although Leoni has gained an international fame, there are very few studies which examine the connections between the “Divine Comedy” and his books. My article aims to analyze the overinterpretation of Canto IX of the “Inferno” in the novel “I delitti della Medusa”.

Key words

overinterpretation, Dante, Leoni, “Inferno”, Medusa, veil, Heaven’s messenger

W Pieśni IX „Pieśla” Dante oraz jego mistrz i przewodnik, wielki poeta rzymski Wergiliusz, docierają do murów miasta Dis (*città di Dite*). Pokutują tam dusze tych, którzy splamili się za życia najcięższymi grzechami. Płonące mury tego piekielnego grodu są strzeżone przez Erynie. Trzy boginie zemsty pamiętają o wyprawie Tezeusza do Hadesu i nie chcą, aby ktoś ponownie przekroczył bramy podziemnego królestwa. Wzywają zatem Meduzę – najmłodszą i najgroźniejszą z Gorgon, której spojrzenie zamienia żywe istoty w kamień. Wergiliusz, symbolizujący w „Boskiej Komedii” potęgę ludzkiego rozumu i mądrość świata antycznego, nie jest w stanie jej pokonać. Chcąc ocalić swego ucznia przed petryfikacją, przesłania mu oczy własną dłonią. Jedynie dzięki interwencji „wysłannika niebios” (*da ciel messo*) Dante może uniknąć niebezpieczeństwa i przekroczyć bramy Disu. Scenę przybycia tajemniczego wybawiciela poprzedza zagadkowa apostrofa skierowana do czytelników:

O voi ch'avete li 'ntelletti sani
mirate la dottrina che s'asconde
sotto 'l velame de li versi strani (w. 61-63)¹.

Fragment Pieśni IX przedstawiający pojawienie się Meduzy oraz przybycie pomocnika (w. 51-105) zainspirował Giulia Leoniego do napisania powieści zatytułowanej „I delitti della Medusa” (Zbrodnie Meduzy).

Giulio Leoni, współczesny włoski pisarz i poeta (ur. w 1951 r. w Rzymie), zdobył międzynarodową sławę dzięki powieściom kryminalnym należącym do tak zwanego *ciclo Dante Alighieri*. Ich bohaterem jest Dante Alighieri, który jako prior Florencji, a później jej ambasador w Rzymie, musi rozwikłać sprawę tajemniczych zbrodni. Tworząc fabułę swoich książek, pisarz wykorzystuje bogatą i barwną biografię Dantego, w szczególności pewne nie do końca wyjaśnione fakty z jego życia. Wśród bohaterów znajdujemy postaci historyczne (np. Guido Cavalcanti, kardynał Matteo d'Acquasparta, Giotto, papież Bonifacy VIII) i fikcyjne (Martino da Vinegia). Warto zwrócić uwagę na fakt, że Leoni nadaje tożsamość niektórym adresatom (a właściwie adresatkom) wierszy Dantego. Na przykład tajemnicza *donna petra* (kamienna pani) z „Rime Petrose” pojawia się w powieściach Leoniego jako młoda prostytutka o imieniu Pietra, z której usług często korzysta Dante. Cykl poświęcony Dantemu otwiera właśnie powieść „I delitti della Medusa” wydana

¹ Według przekładu Edwarda Porębowicza: „O wy, jasnego zdolni rozeznania! / Patrzcie nauki, która z osłoniętej / Niezwykłe mowy się wyłania...”, cyt. za wydaniem: D. Alighieri, Boska Komedja, Warszawa 1956.

w 2000 r. przez wydawnictwo Mondadori z Mediolanu. Po niej ukazały się „I delitti del mosaico” (2004), „I delitti della luce” (2005) oraz „La crociata delle tenebre” (2007), również opublikowane przez Mondadori, które doczekały się polskich przekładów². W 2014 r. Leoni powrócił do przegód Dantego wraz z powieścią „La Sindone del Diavolo” (Całun diabła), której akcja rozgrywa się w Wenecji. Uzupełnieniem *ciclo Dante Alighieri* jest opowiadanie „La morte in casa de’ Bardi” (Śmierć w domu Bardich), ukazujące prywatne śledztwo przyszłego autora „Boskiej Komedii” w sprawie śmierci Beatrycze³. Warto nadmienić, że Giulio Leoni zapoczątkował we Włoszech modę na powieści kryminalne inspirowane życiem i twórczością Dantego. Jego śladami podążyli m.in. Francesco Fioretti („Il libro segreto di Dante. Il codice nascosto della Divina Commedia”, 2011; „La profezia perduta di Dante”, 2013) oraz Bianca Gavarelli („Le terzine perdute di Dante”, 2013)⁴. Mimo wielkiej popularności, międzynarodowej sławy oraz licznych przekładów twórczość Giulia Leoniego doczekała się znikomej liczby opracowań krytycznych. Z dotychczasowych publikacji warto wymienić artykuł Gabrielli De Angelis „Giulio Leoni ou «rien n’est comme il paraît»”⁵. Przedmiotem badań autorki są powieści „I delitti della Medusa” oraz „E trentuno con la morte”, której bohaterem jest Gabriele D’Annunzio.

Analizując związki między Pieśnią IX „Piekle” i powieścią „I delitti della Medusa”, odwołuję się do koncepcji metatekstualności Gérarda Genette’a oraz do teorii nadinterpretacji dzieł literackich Umberta Eco. Metatekstualność jest jedną z pięciu relacji transtekstualnych wyszczególnionych przez francuskiego strukturalistę we wstępie do pracy „Palimpsestes. La littérature au second degré”⁶. Genette definiuje *métatextualité* jako „komentarz” (*com-*

² Polskie przekłady powieści Leoniego: Kłątwa mozaiki, przeł. A. Słomak, Kraków 2006, Kłątwa światła, przeł. A. Słowak, Kraków 2006, Kruczata ciemności, przeł. H. Borkowska, Warszawa 2010.

³ To opowiadanie ukazało się po raz pierwszy w 2005 r. w antologii *Se l’Italia* wydanej przez wydawnictwo Vallecchi. Obecnie ten tekst można znaleźć na oficjalnej stronie internetowej pisarza: [online]. Giulio Leoni [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <<http://www.giulioleoni.it/racconti/la%20prima%20indagine.pdf>>.

⁴ F. Fioretti, *Il libro segreto di Dante. Il codice nascosto della Divina Commedia* Roma 2011, idem, *La profezia perduta di Dante*, Roma 2013; B. Gavarelli, *Le terzine perdute di Dante*, Milano 2012.

⁵ G. De Angelis, Giulio Leoni ou „rien n’est comme il paraît”, *Cahiers d’études romanes* 15, 2006.

⁶ Zob. G. Genette, *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris 1982, s. 11-12; tłumaczenie polskie: *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*, przeł. Aleksander Milecki, [w:] H. Markiewicz (red.), *Współczesna teoria badań literackich za granicą*, Kraków 1992, s. 321. Pozostałe relacje transtekstualne wyszczególnione przez Genette’a to intertekstualność, paratekstualność, architekstualność i hipertekstualność.

mentaire) łączący dany tekst z innym, o którym mówi, niekoniecznie go cytując i niekiedy nawet go nie nazywając. Przykładem może być „Fenomenologia ducha” Hegla, w której pojawia się aluzja do „Kuzynki mistrza Rameau” Denisa Diderota. Uczony zaznacza, że relacja metatekstualna jest *par excellence* krytyczna. Moim zdaniem tego rodzaju związek pojawia się między omawianymi tekstami Dantego i Giulia Leoniego. Powieść współczesnego pisarza mówi o Pieśni IX „Piekle”, jednakże nie cytuje jej i nie nazywa. Relacja między tymi utworami ma charakter krytyczny. W „I delitti della Medusa” czytelnik znajduje bowiem objaśnienia do zagadkowego fragmentu „Boskiej Komedii”.

Umberto Eco przedstawił swoją teorię nadinterpretacji dzieł literackich i tekstów sakralnych podczas Tanner Lectures w Cambridge w roku 1990⁷. Według słynnego włoskiego semiologa *intentio lectoris* (intencja czytelnika) jest ograniczona przez dwa czynniki – *intentio auctoris* (intencja autora) i, przede wszystkim, *intentio operis* (intencja dzieła)⁸. Każdy tekst wytwarza swojego czytelnika modelowego – czyli czytelnika, który czyta tekst tak, jak jest on w jakimś sensie zaprogramowany do czytania, co może również oznaczać wielość dopuszczalnych interpretacji⁹. Do nadinterpretacji dochodzi wówczas, gdy czytelnik empiryczny dzieła nie jest tożsamy z czytelnikiem modelowym, a zatem nie posiada odpowiednich kompetencji, aby odczytać prawidłowo tekst. W wykładzie zatytułowanym „Overinterpreting texts” (Nadinterpretowanie tekstów) włoski uczony ilustruje swoje poglądy na temat nadinterpretacji, przywołując interpretacje dzieł Dantego dokonane przez tak zwanych *Adepti del Velame*¹⁰. Owi interpretatorzy (a właściwie nadinterpretatorzy) twórczości autora „Boskiej Komedii” rozpoznali u Dantego tajemny język lub żargon, na podstawie którego każde odniesienie do spraw erotycznych i rzeczywistych ludzi należy odczytywać jako zakodowaną

⁷ Teksty wykładów Umberta Eco oraz jego oponentów (Richarda Rorty’ego, Jonathana Cullera oraz Christine Brook-Rose) zostały opublikowane w pracy zbiorowej zatytułowanej *Interpretation and overinterpretation*. Korzystam z polskiego przekładu tej książki: U. Eco, R. Rorty, J. Culler, C. Brooke-Rose, *Interpretacja i nadinterpretacja*, red. S. Collini, przeł. T. Bieroń, Kraków 1996.

⁸ Zob. S. Collini, *Wstęp. Interpretacja skończona i nieskończona*, [w:] U. Eco, R. Rorty, J. Culler, C. Brooke-Rose, *Interpretacja i nadinterpretacja*, s. 12-13, U. Eco, *Nadinterpretowanie tekstów*, s. 63-65.

⁹ Zob. S. Collini, *Wstęp. Interpretacja skończona i nieskończona*, s. 13.

¹⁰ Tomasz Bieroń przetłumaczył to określenie jako „Czciociele Całunu”, zob. U. Eco, *Nadinterpretowanie tekstów*, s. 53. Umberto Eco, używając terminu „Adepti del Velame”, nawiązuje do wyżej cytowanych wersów 61-63 Pieśni IX „Piekle”. Właśnie te słowa Dantego zachęciły licznych interpretatorów do poszukiwania w tekście „Boskiej Komedii” tajemniczych kodów i ukrytych znaczeń. Według Umberta Eco „Czciocielami Całunu” byli m. in. Gabriele Rossetti, Eugène Aroux, Giovanni Pascoli oraz René Guenon.

inwektywę przeciwko Kościołowi. Eco poświęca najwięcej uwagi rozważaniom Gabriela Rossettiego. Ten anglo-italski literat, ojciec słynnego malarza prerafaelity Dantego Gabriela Rossettiego, wychodził z przekonania, że Dante był wolnomularzem, templariuszem i członkiem Bractwa Różanego Krzyża. Na poparcie swojej hipotezy poszukiwał niestrudzenie w poemacie wielkiego Florentyńczyka masonsko-różokrzyżowych symboli, czyli róży z krzyżem wewnątrz i pelikana¹¹. Powieści Giulia Leoniego należące do *ciclo Dante Alighieri* również można uznać, moim zdaniem, za przykład nadinterpretacji „Boskiej Komedii”. Współczesny pisarz stawia w nich bowiem hipotezę, że niektóre szczególnie trudne do objaśnienia fragmenty poematu Dantego są inspirowane pewnymi mrocznymi wydarzeniami z życia poety. Ścisłej mówiąc, sugeruje, że te passusy zawierają aluzje do prowadzonych przez Dantego śledztw w sprawie tajemniczych i makabrycznych zbrodni. Powieści Leoniego proponują odpowiedzi na pytania, które od lat nurtują wielu dantologów¹². Tak jest również w przypadku „I delitti della Medusa”.

Pierwszym zagadnieniem, jakie Giulio Leoni porusza w „I delitti della Medusa”, jest symbolika Meduzy w Pieśni IX „Pieśla”. Aby lepiej zrozumieć, dlaczego jego interpretacja przybrała właśnie taki kierunek, przyjrzyjmy się zagadce kryminalnej stanowiącej podstawę tej powieści. Jest nią brutalne morderstwo Vany del Moggio, pięknej pieśniarki, kochanki Caselli¹³, do którego dochodzi w roku jubileuszowym 1300, tuż przed oczekiwaną wizytą

¹¹ Zob. U. Eco, Nadinterpretowanie tekstów, s. 53-58.

¹² Na temat nadinterpretacji „Boskiej Komedii” w innych powieściach Leoniego zob. A. Raczyńska, Il tema del viaggio proibito di Ulisse nei *Delitti del mosaico* di Giulio Leoni. Qualche riflessione sulla sovrainterpretazione della *Divina Commedia* nella letteratura gialla contemporanea, [w:] C. Bronowski, K. Karp (red.), La visione poliprospectica del viaggio in cerca delle identità perdute, Toruń 2014, s. 149-161.

¹³ Vana del Moggio, słynąca ze swoich pięknych, fiołkowych oczu, jest – według Leoniego – Violetką, adresatką ballady „Deh Violetta, che in ombra d’Amore” (Rime LVIII). Ginetta Auzzas również jest zdania, że to imię odsyła do rzeczownika *viola* (fiołek). Jednakże zdaniem uczzonej Dante przywołuje tutaj symbolikę fiołka znaną z poezji Horacego i Owidiusza. Kwiat ten oznacza bladeść i smutek, które często towarzyszą miłości, zob. G. Auzzas, s.v. Violetta [online]. Enciclopedia Dantesca [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <[http://www.treccani.it/enciclopedia/deh-violetta-che-in-ombra-d-amore_\(Enciclopedia-Dantesca/\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/deh-violetta-che-in-ombra-d-amore_(Enciclopedia-Dantesca/)>. Casella to postać znana z Pieśni II „Czyśca”. Jest on jednym z duchów, które oczekują u podnóża Góry Czyścowej na swoją pokutę. Na widok Dantego zaczyna śpiewać pieśń „Amor che ne la mente mi ragiona”, wprawiając wszystkich w zachwyty. W komentarzach do wersów wspomnianej Pieśni oraz w Enciclopedia Dantesca czytamy, że muzyk o imieniu Casella, pochodzący prawdopodobnie z Pistoji, zmarł w pierwszej połowie roku 1300. O jego znajomości z Dantem świadczy komentarz do jednego z madrygałów przechowywanych w Kodeksie Watykańskim 3214, zob. L. Peirone, s.v. Casella, [online]. Enciclopedia Dantesca [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <[http://www.treccani.it/enciclopedia/casella_\(Enciclopedia-Dantesca\)/>](http://www.treccani.it/enciclopedia/casella_(Enciclopedia-Dantesca)/>).

papieża Bonifacego VIII we Florencji. Zdekapitowane ciało młodej kobiety zostaje odnalezione w kościele Świętego Krzyża. Tajemniczy morderca przywiązał zwłoki do skrzydeł orła zdobiącego wielki wóz paradny przygotowany na przybycie cesarza Alberta I. Kluczem do rozwiązania zagadki tej kuriozalne zbrodni okazuje się brązowa rzeźba przedstawiająca głowę Meduzy, z którą szczątki ofiary zostały złożone do krypty. Prowadząc pełne zawilości śledztwo, Dante odkrywa wreszcie szokującą i zaskakującą prawdę: śmierć Vany była elementem innej zbrodni, powstrzymanej jedynie przez interwencję Opatrzności. Ową zbrodnią było zabójstwo papieża Bonifacego VIII¹⁴. Spiskowcy potrzebowali grobu pieśniarki, aby sprawnie przeprowadzić zamach. Krypta rodu del Moggio znajdowała się bowiem w pobliżu tronu biskupiego, na którym miał zasiąść papież. Pod zwłokami Vany umieszczono działo armatnie skonstruowane według opisów Marco Polo. Wykonana z brązu głowa mitologicznego potwora, napełniona materiałem wybuchowym, miała pełnić funkcję kuli armatniej. Autorem spisku i zarazem mordercą pięknej pieśniarki był niegdysiejszy wielki przyjaciel Dantego – poeta Guido Cavalcanti, potomek jednego z najbardziej wpływowych rodów ówczesnej Florencji, znany ze swoich ateistycznych poglądów¹⁵. Źródłem inspiracji dla jego misternego planu był jeden mitem¹⁶ należący do opowieści o Meduzie i Perseuszu: „Perseusz zabija Meduzę, ścinając jej głowę diamentowym sierpem”. Cavalcanti porównał Kościół Rzymski do mitycznego potwora, którego należy zabić, pozbawiając go głowy, czyli papieża. Zabójstwo Vany del Moggio oraz jej pochówek miało być zapowiedzią oraz alegorią zamachu na Bonifacego VIII, co możemy wywnioskować z tej wypowiedzi Guida skierowanej do Dantego:

Następnie, dotykając ramienia stojącego w pobliżu przyjaciela i wskazując jednocześnie oblicze Meduzy, dodał: „Królestwo umarłych nie znajduje się na Zachodzie, jak mówią starożytni, ale w przyszłości. W głębi zawsze pragnąłem, aby ktoś potrafił wyjść z labiryntu mojego planu i żebyś to był ty.

¹⁴ Nie dochodzi do zamachu, ponieważ papież Bonifacy VIII postanowił odwołać wizytę we Florencji.

¹⁵ Guido Cavalcanti (ur. ok. 1255 r., zm. w 1300 r.) był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli stylu poetyckiego zwanego *dolce stil novo*, zob. m.in., P. Salwa, K. Żaboklicki, Historia literatury włoskiej, 1: Średniowiecze, Renesans, Barok, Warszawa 2002, s. 43-45.

¹⁶ Odwołuję się do rozważań Claude'a Lévy-Straussa na temat struktury mitów. Francuski strukturalista twierdzi, że mit można podzielić na jednostki konstytutywne zwane mitemami. Owe mitemy to zdania oznajmujące, które opisują pojedyncze, skończone działania, na przykład „Edyp zabija swego ojca Lajosa”, „Edyp zabija Sfinksa”, „Edyp żeni się z Jokastą, swoją matką”, „Eteokles zabija swego brata Polinejesa”, zob. C. Lévy-Strauss, Antropologia strukturalna, przeł. K. Pomian, Warszawa 2009, s. 207-232.

Miałem nadzieję, że będziesz w stanie zrozumieć wielkość tego przedsięwzięcia, które prowadzi do wyzwolenia wszystkich ludzi na ziemi, i że się do nas przyłączysz. Jeden wystrzał sprawiłby, że zniknęłaby ta gorączka wyniszczająca Italię. Tylko jeden wystrzał i Kościół Rzymski, pozbawiony głowy, zostałby przepędzony na suche pustynie Arabii, skąd przywiodła go do nas nienawiść do rodzaju ludzkiego¹⁷.

W świetle historii przedstawionej w powieści Leoniego termin „Medusa” pojawiający się w Pieśni IX „Piekła” zawiera czytelną aluzję do rzeźby przedstawiającej głowę tego mitologicznego potwora. Przedmiot ten wywołuje u Dantego wspomnienie o zbrodni wymierzonej przeciwko Kościołowi katolickiemu, której on sam nie zdołałby zapobiec, oraz o tragicznej śmierci niewinnej kobiety. Dokonując takiej nadinterpretacji Dantejskiej Meduzy, współczesny pisarz niewątpliwie zwrócił uwagę na fakt, że bezpośrednio za murami Disu pokutują dusze heretyków, czyli tych, którzy nie wierzyli w istnienie Boga i hołdowali filozofii Epikura. Można zatem przyjąć, że Meduza jest przede wszystkim strażniczką grzeszników przeciwko wierze. Leoni mógł również zasugerować się objaśnieniami dantologów do tekstu Pieśni IX. Wielu komentatorów dopuszcza interpretację, wedle której mityczne monstrum posiadające moc przemieniania w kamień każdego, kto nań spojrział, może symbolizować grzech herezji. Heretycy skupiają się bowiem wyłącznie na sprawach ziemskich, odrzucają wiarę w nieśmiertelność duszy i zamykają się na Słowo Boże. Taka postawa prowadzi do duchowej petryfikacji¹⁸.

Kolejnym pytaniem, na które Giulio Leoni poszukuje odpowiedzi, jest powód bezradności Dantego-pielgrzyma i Wergiliusza w obliczu Meduzy. Odpowiedź ta znajduje się – według autora „I delitti della Medusa” – w cytowanych wyżej 61-63 Pieśni IX „Piekła” („O voi, ch'avete li 'ntelletti sani...”). Leoni skupia swoją uwagę na terminie *velame*¹⁹. Według dantologów to słowo oznacza sens literalny, pod którym ukrywa się alegoria²⁰. Autor „Boskiej

¹⁷ Tłumaczenie mojego autorstwa na podstawie wydania: G. Leoni, *I delitti della Medusa*, Milano 2000, s. 124-125.

¹⁸ Na ten temat zob. m.in. komentarz do w. 63 [w:] Dante Alighieri, *La Divina Commedia*, testo critico della Società Dantesca riveduto, col commento scartazziniano, rifatto da Giuseppe Vandelli, Milano 1946, G. Padoan, s.v. Medusa [online]. *Enciclopedia Dantesca* [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <[¹⁹ *Velame* jest synonimen słowa *velo*, również oznaczającego „osłona” lub „woal”.](http://www.treccani.it/enciclopedia/medusa_(Enciclopedia-Dantesca)/>, A.M. Chiavacci Leonardi, <i>Note integrative al Inf. IX</i>, [w:] idem (red.), <i>Dante Alighieri, La Divina Commedia. Inferno</i>, Milano 2005, s. 296-297, M. Maślanka-Soro, <i>Wędrówka Dantego przez Piekło. Niebezpieczeństwa i zagrożenia</i>, [w:] A. Loba, M. Loba, <i>Niebezpieczeństwo w literaturze dawnej</i>, Poznań 2007, s. 117-118.</p>
</div>
<div data-bbox=)

²⁰ Na ten temat zob. np. A. Lanci, s.v. *Velame* [online]. *Enciclopedia Dantesca* [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <[135](http://www.treccani.it/enciclopedia/velame_(Enciclopedia-Dantesca)/>.</p>
</div>
<div data-bbox=)

Komedii”, kierując tę apostrofę do czytelników, chce zatem zwrócić ich uwagę na alegoryczną wymowę jednego z tych trzech wydarzeń – pojawienia się Meduzy, przesłonięcia przez Wergiliusza oczu Dantego lub interwencji wysłannika niebios²¹. W powieści Leoniego słynny motyw Dantejskiej „osłony” pojawia się dyskusji między Dantem a Guidem Cavalcantim na temat sposobu prowadzenia śledztwa w sprawie zabójstwa Vany del Moggio. Dante usiłuje rozwiązać tę zagadkę, nawiązując do arystotelesowskiego podziału negatywnych dyspozycji na nikczemność, nieopanowanie i bestialstwo²². Wsuwa także teorię, że zbrodnia, podobnie jak poezja, ma cztery znaczenia – literalne, moralne, alegoryczne i anagogiczne. Guido Cavalcanti podaje w wątpliwość sposób rozumowania Dantego. Inspirując się elementami myśli filozoficznej Platona²³, twierdzi, że ludzki umysł nie jest w stanie zebrać i dobrze zinterpretować znaków natury. Ludzie postrzegają wszystko poprzez „osłonę wody” (*un velo d’acqua*²⁴), która ich zwodzi. Zanim prawda dotrze do umysłu człowieka, błędzi niczym promień słońca po tafli jeziora. Słowa Guida potwierdza tajemniczy przybysz z Wenecji, Martino da Vinegia:

Nic nie jest takie, jak się wydaje, nawet sama istota rzeczy. Gdyby nasze oczy rzeczywiście miały odpowiednią moc, widzielibyśmy nawet szaleńcze krążenie pyłku atomicznego. Nie jesteśmy ludźmi, jak wam się najwyraźniej wydaje, tylko mieszaniną prochu i światła. Nie, panie Durante, nic nie jest takie, jak się wydaje. I właśnie dla tego wasze śledztwo, w którym kierujecie się rozumem albo, jak to nazywacie, duszą rozumną, nie osiągnie celu²⁵.

Refleksje tych dwóch mężczyzn staną się dla Dantego cenną wskazówką do rozwiązania zagadki kryminalnej. Prior Florencji spojrzy na morderstwo Vany del Moggio pod innym kątem i odkryje jego motyw, którego wcześniej jego umysł, zaślepiony przez pozory, nie mógł pojąć. Termin *velo* (czyli Dantejskie *velame*) zyskuje w powieści Leoniego dwa znaczenia metaforyczne. Z jednej strony jest metaforą słabości umysłu ludzkiego, niezdolnego do

²¹ Wersy 61-63 dostarczyły wiele trudności dantologom i doczekały się wielu zupełnie różnych interpretacji. Na ten temat zob. np. M. Maślanka-Soro, *Wędrowka Dantego przez Piekło*, s. 118, R. Hollander, *Inferno IX.58-63: sotto 'l velame de li versi strani* [online]. Electronic Bulletin of Dante Society of America, 20 October 2013 [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <<http://www.princeton.edu/~dante//ebdsa/hollander102013.html>>.

²² Księga VII „Etyki Nikomachejskiej”.

²³ Guido Cavalcanti inspirował się platońską opowieścią o ludziach uwięzionych w jaskini, którzy widzą tylko cienie prawdziwej rzeczywistości; na ten temat zob. też G. De Angelis, *Giulio Leoni*.

²⁴ G. Leoni, *I delitti della Medusa*, s. 107.

²⁵ Tłumaczenie fragmentu: G. Leoni, *I delitti della Medusa*, s. 108.

odkrycia prawdziwej natury rzeczy, z drugiej zaś – iluzji, którą stwarza człowiek, aby ukryć prawdę. W świetle takiej nadinterpretacji Dante stara się wyjaśnić w wersach 61-63 Pieśni IX „Piekle”, dlaczego on sam nie potrafił udaremnić zamachu na głowę Kościoła katolickiego. Jego umysł nie był w stanie odkryć prawdy, która kryła się pod metaforyczną „osłoną”. Zawiodły wszystkie stosowane przez niego metody. Jedynie Boska Opatrzność zdołała powstrzymać katastrofę.

Leoni stara się także wyjaśnić, kto był pierwowzorem tajemniczego *Messo celeste* (wysłannika niebios), dzięki któremu Dante-pielgrzym mógł kontynuować swoją podróż po Piekło²⁶. W „I delitti della Medusa” ostatecznym bodźcem do rozwiązania tajemnicy śmierci Vany del Moggio jest dla Dantego nagła i niespodziewana wizyta kardynała Acquasparty²⁷. Ten duchowny, wierny sługa Bonifacego VIII, oznajmia naszemu bohaterowi, że papież postanowił odwołać swoją wizytę we Florencji z powodu trudnej sytuacji politycznej panującej w tym mieście. Nie szczędzi przy tym gorzkich słów pod adresem priora. Wysuwa przypuszczenie, że to właśnie Dante zamordował w bestialski sposób Vanę del Moggio, aby zniechęcić papieża do wizyty w Kościele Świętego Krzyża. Oskarżenia ze strony kardynała wywołują gniew i oburzenie Dantego, ale jednak podsuną mu pomysł, że śmierć pięknej pieśniarki była w jakiś sposób powiązana z planowanym przyjazdem Ojca Świętego. W tym miejscu możemy sobie zadać pytanie, dlaczego Leoni powierza rolę „wysłannika niebios” właśnie kardynałowi, który był wrogiem Dantego. Nie jest wykluczone, że współczesny pisarz zainspirował się tymi wersami Pieśni IX, które opisują zachowanie *messo celeste*. Tajemniczy wybawiciel

²⁶ Według dantologów postać ta może być aniołem lub Merkurym, mitycznym posłańcem bogów, zob. np. komentarz do w. 63-103 [w:] Dante Alighieri, *La Divina Commedia, testo critico della Società Dantesca*; S. Pasquazi, s.v. *Messo celeste* [online]. *Enciclopedia Dantesca* [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <[²⁷ Kardnał Matteo d'Acquasparta \(1240-1302\), franciszkanin, filozof i teolog, był w latach 1300-1301 legatem papieża Bonifacego VIII we Florencji, gdzie miał za zadanie pogodzić Gwelfów Czarnych i Gwelfów Białych. Jednakże, zamiast pełnić funkcję pokojową, wspierał Gwelfów Czarnych, doprowadzając w ten sposób do wygnania z Florencji Gwelfów Białych, między innymi Dantego; na ten temat zob. D. Compagni, *La Cronica, introduzione e commento di G. Luzzatto*, Milano 1905, s. 50-53; A.M. Chiavacci Leonardi, *Nota Integrativa al Par. XII*, \[w:\] idem \(red.\), Dante Alighieri, *La Divina Commedia. Paradiso*, Milano 2005, s. 355. W Pieśni XII „Raju” św. Bonawentura krytykuje pochodzącego z Acquasparty duchownego: „Ben dico, chi cercasse a foglio a foglio / nostro volume, ancor troveria carta / u' leggerebbe «I' mi son quel ch'i' soglio»; / ma non fia da Casal né d'Acquasparta, / là onde vengon tali a la scrittura, / ch'uno la fugge e altro la coarta \(Par. XII, w. 121-126\). W przekładzie Edwarda Porębowicza: „Prawda, że waszych ksiąg przejrawszy karty / Znajdę takiego, którego pochwalę, / Że dziś jest tyle co dawniej i warty. / Nie z Acquasparta jednak, nie z Casale, / Bo ram spaczona reguły istota: / Ten ją zaostrza, ów pełni niedbale”.](http://www.treccani.it/enciclopedia/messo-celeste_(Enciclopedia-Dantesca)/>.</p>
</div>
<div data-bbox=)

zesłany przez Boską Opatrzność, którego nagłemu przybyciu towarzyszy przeraźliwy hałas, wydaje się żywić najwyższą pogardę dla wszystkiego, co go otacza („Ah, quanto mi pareo pien di disdegno!²⁸”, w. 88). Odchodząc, nie obdarza nawet jednym spojrzaniem Dantego-pielgrzyma i Wergiliusza:

Poi si rivolse per la strada lorda,
non fé motto a noi, ma fé sembiante,
d'omo cui altra cura stringa e morda²⁹ (w. 100-102).

Czytelnikowi powieści „I delitti della Medusa” nasuwa się pytanie, dlaczego to Guido Cavalcanti jest autorem spisku przeciwko Kościołowi. Giulio Leoni niewątpliwie zainspirował się pewnymi nie do końca wyjaśnionymi faktami historycznymi. Wybitny przedstawiciel nurtu *dolce stil novo*, którego Dante nazywa w „Vita Nova” „pierwszym przyjacielem” (*primo amico*³⁰), został wygnany z Florencji w 1300 r. z powodu swoich poglądów politycznych. Źródłem inspiracji dla współczesnego pisarza włoskiego mogła też być Pieśń X „Piekle”, w której Dante-pielgrzym, wędrując przez krąg heretyków, spotyka duszę Cavalcante de' Cavalcanti, ojca Guida. Cavalcante pyta wówczas Dantego, dlaczego Guido nie towarzyszy mu w podróży po królestwie umarłych. Otrzymuje odpowiedź:

Da me stesso non vengo:
colui ch'attende là, per qui mi mena
forse cui Guido vostro ebbe a disdegno (w. 61-63)³¹.

Te wersy dostarczają wiele trudności zarówno tłumaczom, jak i komentatorom „Boskiej Komedi”. Według niektórych ową osobą, którą Guido miał w pogardzie, był Wergiliusz³². Inni skłaniają się ku interpretacji, że Dante miał na myśli Beatrycze, która uosabia w jego poemacie Boską mądrość i łaskę³³.

²⁸ „O, jakżem pełnym wzgardy go poznawał...”, przeł. E. Porębowicz.

²⁹ „Rzekł i powracał po błotnistej drodze, / Na nas nie patrząc zgoła, z miną czleka, / Którego wcale inna troska głodze”, przeł. E. Porębowicz.

³⁰ Zob. D. Alighieri, *Vita Nuova*, Capitolo XXIV, XXV, XXX.

³¹ Wg Agnieszki Kuciak te wersy brzmią następująco: „Nie przez geniuszu idę tu porywy – / – rzekłem – a wiedzie mnie poeta stary / do tej, dla której Guido był wzgardliwy”, cyt. za wydaniem: D. Alighieri, *Boska Komedia. Piekieł*, przeł. A. Kuciak, Poznań 2002.

³² Np. zob. F. da Buti, *Il commento sopra la Divina Commedia di Dante*, pubblicato per cura di Crescentino Nannini, Pisa 1858, 1, s. 285. Z przekładu Edwarda Porębowicza również wynika, że Guido Cavalcanti miał w pogardzie Wergiliusza: „Nie własne tutaj pchnęło mnie zachcenie – / Rzekłem – tam też stoi mąż, co mną się para / Twój Gwido, rzekomo, miał go w małej cenie”.

³³ Zob. A.M. Chiavacci Leonardi, *Nota Integrativa*, Inf. X, [w:] idem (red.), *Dante Alighieri, La Divina Commedia. Inferno*, s. 330; komentarz do Inf. X, w. 63, [w:] Dante Alighieri, *La Divina Commedia*, testo critico della Società Dantesca Italiana, E. Pasquini, *Vita di Dante. I giorni e le opere*, Milano 2006, s. 113.

Według „I delitti della Medusa” Dante nawiązuje w tekście Pieśni IX „Piekła” do zbrodni przeciwko Kościołowi katolickiemu, do której nie doszło jedynie dzięki interwencji Opatrzności. Poeta nie zdołałby zapobiec katastrofie, gdyż jego umysł zbyt długo nie był w stanie rozwiązać zagadki śmierci Vany del Moggio. Powieść Leoniego przedstawia także hipotezę na temat źródeł konfliktu między Dantem i Guidem Cavalcantim. Przyszły autor „Boskiej Komedii”, chociaż nie kryje swojej niechęci do papieża Bonifacego VIII, nie przestaje jednak wierzyć w sprawiedliwość Boskiej Opatrzności oraz w ideę Kościoła katolickiego. Nie może zatem przyklasnąć przekonaniom i planom swojego „pierwszego przyjaciela” z młodości. Ich drogi będą musiały rozejść się na zawsze.

Alicja Raczyńska

MEDUSA, VEIL AND HEAVEN'S MESSENGER. THE MYSTERIES OF DANTE'S "INFERNO", CANTO IX, ACCORDING TO GIULIO LEONI'S OVERINTERPRETATION IN THE NOVEL "I DELITTI DELLA MEDUSA"

Summary

Giulio Leoni, a modern Italian writer, is the author of five novels inspired by Dante's life and works. He presents Dante as a detective who investigates the mysterious crimes of the early 14th-century Florence, Rome and Venice. Those crimes would later become a source of inspiration for some episodes and motifs in the *Divine Comedy*. In my opinion, Leoni is following in the footsteps of Dante's overinterpreters, people Umberto Eco refers to as "Followers of the Veil" (Adepti del Velame), who searched the "Divine Comedy" for hidden codes and messages. "I delitti della Medusa" is Leoni's first book about Dante. It presents a hypothetical genesis of the Canto IX of the "Inferno", in which Dante and Virgil have to face Medusa, the most dangerous guardian of the City of Dis. They cannot defeat her without the help of the mysterious Heaven's messenger. According to Leoni's novel, the three key words of Canto IX (Medusa, veil and Heaven's messenger) contain an allusion to the mysterious murder of Vana del Moggio, the most famous singer of the city. The beheaded body of the woman is buried with a sculpture of Medusa's head. Dante discovers that Vana's death was only a part of a broader picture – a plot against the pope Boniface VIII planned by Guido Cavalcanti.

Bibliografia

- Alighieri D., *La Divina Commedia*, testo critico della Società Dantesca riveduto, col commento scartazziniano, rifatto da Giuseppe Vandelli, Milano 1946.
- Alighieri D., *La Divina Commedia. Inferno*, red. A.M. Chiavacci Leonardi, Milano 2005.
- Alighieri D., *La Divina Commedia. Paradiso*, red. A.M. Chiavacci Leonardi, Milano 2005.
- Alighieri D., *Boska Komedia*, przeł. E. Porębowicz, Warszawa 1965.
- Alighieri D., *Boska Komedia*, przeł. A. Kuciak, Poznań 2002.
- Auzzas G., s.v. Violetta [online]. Enciclopedia Dantesca [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <[http://www.treccani.it/enciclopedia/deh-violetta-che-in-ombra-d-amore_\(Enciclopedia-Dantesca\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/deh-violetta-che-in-ombra-d-amore_(Enciclopedia-Dantesca))>.
- Buti F. da, *Il commento sopra la Divina Commedia di Dante*, red. C. Nannini, Pisa 1858.
- Compagni D., *La Cronica*, wstęp i kom. G. Luzzatto, Milano 1905.
- De Angelis G., Giulio Leoni ou „rien n'est comme il paraît”, *Cahiers d'études romanes* 15, 2006.
- Eco U., Rorty R., Culler J., Brooke-Rose C., *Interpretacja i nadinterpretacja*, red. S. Collini, przeł. T. Bieroń, Kraków 1996.
- Fioretti F., *Il libro segreto di Dante. Il codice nascosto della Divina Commedia*, Roma 2011.
- Gavarelli B., *Le terzine perdute di Dante*, Milano 2012.
- Genette G., *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris 1982.
- Genette G., *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*, [w:] H. Markiewicz (red.), *Współczesna teoria badań literackich za granicą*. Antologia, Kraków 1992, s. 317-366.
- Hollander R., *Inferno IX.58-63: sotto'l velame de li versi strani* [online]. Electronic Bulletin of Dante Society of America, 20 October 2013 [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <<http://www.princeton.edu/~dante/ebdsa/hollander102013.html>>.
- Lanci A., s.v. Velame [online]. Enciclopedia Dantesca [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <[http://www.treccani.it/enciclopedia/velame_\(Enciclopedia-Dantesca\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/velame_(Enciclopedia-Dantesca))>.
- Leoni G., *I delitti della Medusa*, Milano 2000.
- Leoni G., *I delitti del mosaico*, Milano 2004.
- Leoni G., *I delitti della luce*, Milano 2005.
- Leoni G., *La crociata delle tenebre*, Milano 2007.
- Leoni G., *La Sindone del Diavolo*, Milano 2014.
- Leoni G., *La morte in casa de' Bardi* [online]. Giulio Leoni [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <<http://www.giulioleoni.it/racconti/la%20prima%20indagine.pdf>>.
- Leoni G., *Kłątwa mozaiki*, przeł. A. Słomak, Kraków 2006.
- Leoni G., *Kłątwa światła*, przeł. A. Słomak, Kraków 2006.
- Leoni G., *Krucjata ciemności*, przeł. H. Borkowska, Warszawa 2010.
- Lévy-Strauss C., *Antropologia strukturalna*, przeł. K. Pomian, Warszawa 2009.
- Maślanka-Soro M., *Wędrownica Dantego przez Piekło. Niebezpieczeństwa i zagrożenia*, [w:] A. Loba, M. Loba, *Niebezpieczeństwo w literaturze dawnej*, Poznań 2007, s. 113-122.
- Padoan G., s. v. Medusa [online]. Enciclopedia Dantesca [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <[http://www.treccani.it/enciclopedia/medusa_\(Enciclopedia-Dantesca\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/medusa_(Enciclopedia-Dantesca))>.
- Pasquazi S., s.v. Messo celeste, [online]. Enciclopedia Dantesca [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <[http://www.treccani.it/enciclopedia/messo-celeste_\(Enciclopedia-Dantesca\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/messo-celeste_(Enciclopedia-Dantesca))>.
- Pasquini E., *Vita di Dante. I giorni e le opere*, Milano 2006.
- Peirone L., s.v. Casella [online]. Enciclopedia Dantesca [dostęp: 2015-04-25]. Dostępny w Internecie: <[http://www.treccani.it/enciclopedia/casella_\(Enciclopedia-Dantesca\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/casella_(Enciclopedia-Dantesca))>.
- Raczyńska A., *Il tema del viaggio proibito di Ulisse nei Delitti del mosaico di Giulio Leoni. Qualche riflessione sulla sovrainterpretazione della Divina Commedia nella letteratura gialla contemporanea*, [w:] Bronowski C., Karp K., *La visione poliprospektiva del viaggio in cerca delle identità perdute*, Toruń 2014, s. 149-161.
- Salwa P., Żaboklicki K., *Historia literatury włoskiej, 1: Średniowiecze, Renesans, Barok*, Warszawa 2002.